

Landschapsverandering

S. Barends

De Nederlandse cultuurlandschappen zijn in de loop der tijd voortdurend door de mens veranderd. Tot in deze eeuw waren dit naar verhouding weinig ingrijpende veranderingen, die de wezenlijke kenmerken van het landschap niet aantastten. Het karakter van de veranderingen is in de laatste decennia echter steeds grootschaliger geworden, onder andere ten gevolge van de intensivering van de landbouw, industrialisatie, stadsuitbreiding en wegaanleg. Daardoor neemt de herkenbaarheid van de verschillende landschapstypen steeds meer af.

Vanwege deze ingrijpende veranderingen bestaat er behoefte aan een overzicht van de kenmerken van de huidige landschappen. Bij nieuwe ontwikkelingen kan getracht worden de specifieke landschappelijke kenmerken en kwaliteiten van een gebied te respecteren door nieuwe elementen op een verantwoorde wijze in te passen. Landschapskenmerken die bij zo'n overzicht betrokken moeten worden, zijn onder meer de percelering, de bewoning, de aanwezigheid van dijken, wegen en waterlopen, en van opgaande begroeiing als heggen en houtwallen. Met een landelijk overzicht van deze kenmerken kan hun zeldzaamheid en spreiding worden bepaald. Tevens kan worden vastgesteld voor welke gebieden zij kenmerkend zijn.

De inventarisatie van landschapskenmerken voor heel Nederland en de verwerking van die gegevens is zeer arbeidsintensief. Voor de gegevensverwerking is daarom gebruik gemaakt van de computer. Om dit mogelijk te maken is Nederland verdeeld in vierkanten van 5 bij 5 kilometer. Binnen deze "cellen" zijn de landschapskenmerken geïnventariseerd. Op de door de computer getekende kaarten worden deze cellen weergegeven. Zo toont de kaart "Perceelsvormen" de spreiding van de cellen gekenmerkt door blokvormige en de strookvormige percelen. Tevens is een categorie "ge-

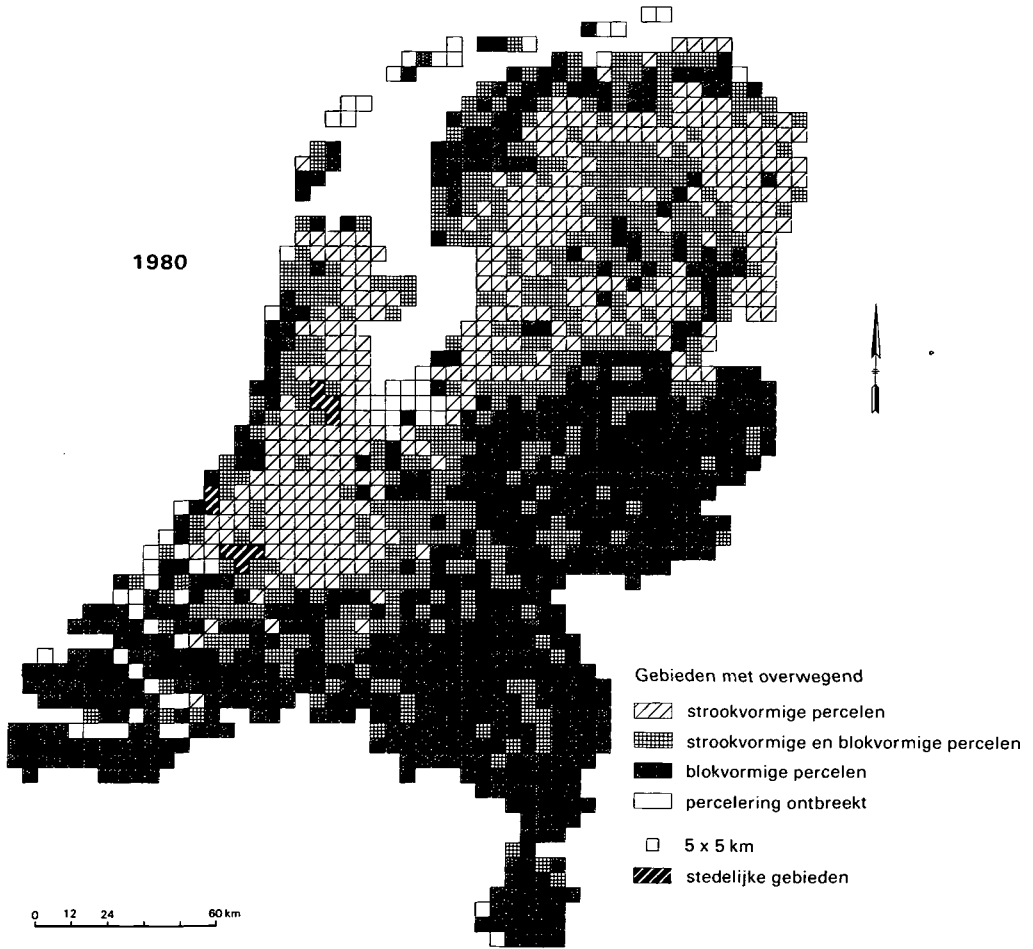
mengd" onderscheiden voor cellen waarin noch de blokvormige noch de strookvormige percelen de overhand hebben.

Het karakter van het landschap wordt voor een groot deel bepaald door de percelering. Deze geeft informatie over de manier waarop de mens in het verleden een gebied heeft ontgonnen en ingericht. Als er op het tijdstip van ontginning voldoende land aanwezig was, ontstond vaak een vrij onregelmatige percelering, aangepast aan de natuurlijke lijnen in het landschap. Een dergelijke onregelmatige blokverkaveling treffen we bijvoorbeeld aan in de oude zeeleipolders. De vorm van de percelering wordt hier voor een belangrijk deel bepaald door het stelsel van krekens en geulen. Ook in het kampongtingslandschap treffen we blokvormige percelen aan die het gevolg zijn van de kleine verschillen in het reliëf.

Bij de meer systematische ontginningen, zowel in de middeleeuwen als in de periode daarna, zijn vaak strookvormige percelen ontstaan. De stroken ontstonden omdat bij de ontginning evenwijdige sloten werden gegraven ten behoeve van de ontwatering. Dit geldt onder meer voor de veenontginninglandschappen (vergelijk deze kaart met de kaart van de cultuurlandschappen).

Ook de begrenzing van de percelen verschilt van plaats tot plaats. Op de hogere delen van ons land werd veel gebruik gemaakt van singels, heggen en houtwallen. In laag-Nederland benutte men voornamelijk de sloten als perceelsscheiding, zodat opgaande begroeiing hier vaak ontbrak.

De kaart "Houtwallen, bomen en heggen" geeft de verspreiding van deze begroeiing in 1900 en in 1980 weer, in de vorm van een percentage dat het aandeel aangeeft van percelen waarlangs begroeiing voorkomt. Hoe donkerder het raster, hoe meer percelen omgrensd worden door houtwallen, heggen en bomenrijen. Tussen 1900 en 1980 blijkt de opgaande begroeiing sterk afgenomen. In 1900 bestond nog de tegenstelling tussen gebieden met veel hout-

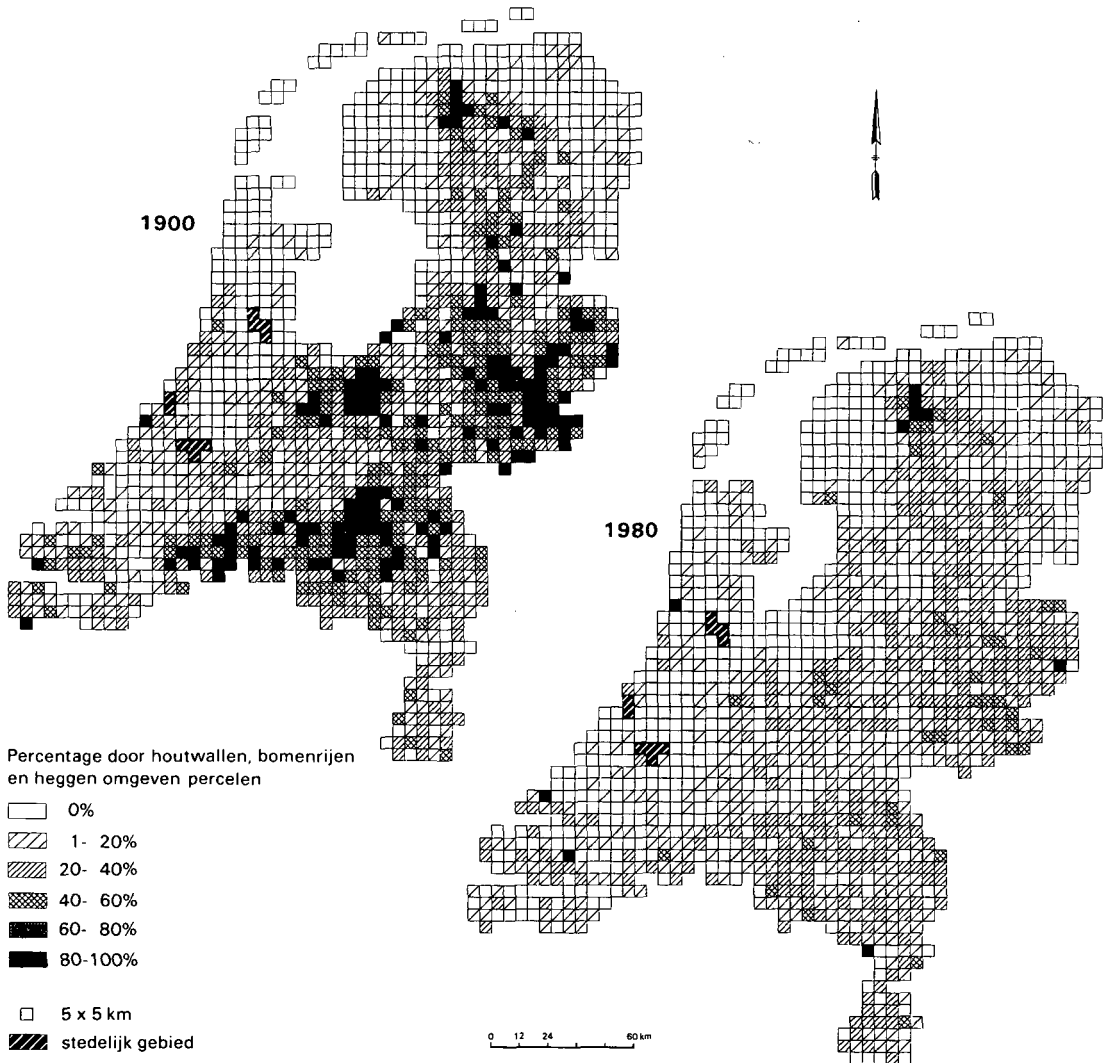

Perceelsvormen.

wallen, bomen en heggen, en gebieden waar die begroeiing juist ontbrak. Door de afname van de begroeiing is een kenmerkend verschil tussen deze gebieden grotendeels verdwenen. Een uitzondering vormen de Friese Wouden, waar de begroeiing sinds 1900 nauwelijks is afgenomen. Dit gebied is ten opzichte van de rest van Nederland nog zeer gaaf.

De sterke afname van de opgaande begroeiing is een van de vele gevolgen van de snelle ontwikkelingen in de landbouw, zoals ruilver-

kaveling, herinrichting, intensivering van het bodemgebruik, schaalvergroting en mechanisatie. Ten behoeve van de moderne landbouwmachines worden percelen vergroot en perceelsgrenzen rechtgetrokken. Met de wijziging van de percelering veranderen ook de grenzen waarop de opgaande begroeiing staat. Daarnaast speelt bij de afname van houtwallen, bomen en heggen het verlies van hun functie als houtleverancier een rol.

Houtwallen, bomen en heggen.